

Není možné vyjmenovat všechny instituce, které zapůjčily exponáty – od domácích Západočeské galerie, Západočeského muzea, Muzea církevní umění plzeňské diecéze přes Národní galerii až po kláštery i malé římskokatolické farnosti. Jako divák, obdivovatel i recenzent jsem se tentokrát nechal unést především bezprostředními dojmy z podrobné návštěvy (psáno 20. května, v první den vystavení originálu Plzeňské madony). Pochopitelně jsem se několikrát vracel již k mnohokrát viděným a stále uchvacujícím skvostům, jakými jsou deskové obrazy Zlatokorunská či Svatovítská madona či sochy „krásných“ moravských Madon (Šternberk). Moji nemenší pozornost však přitahoval i soubor západočeských Madon, na nichž je patrná inspirace velkou plzeňskou „Madonou madon“. Zde bych si dovilil osobně upozornit na polychromované venkovské madony z Kozojed a Žebráku, nádherná řezbářská díla ještě z konce 14. století, či na dvě soudobé madony ze Stříbrska a z mladších replik na půvabnou Švihovskou madonu z doby kolem roku 1450. Vhodným doplňkem k vystižení tvůrčího ducha doby jsou i některé další artefakty, mezi nimiž vyniká skvostná stříbrná monstrance z Chebu, špičková ukázka uměleckého řemesla z doby kolem roku 1400.

Koncepce výstavy byla podřízena ústřední postavě, tedy Plzeňské madoně jako inspiračnímu zdroji, a proto byly dvě samostatné sekce expozice věnovány také speciálním tématům, jednak baroknímu kultu Plzeňské madony (připomeňme jen repliku této ochránčyně Plzně na hlavici morového sloupu) a také dalšímu osudu i ohlasu tohoto plzeňského pokladu v moderní době (a to jak z hlediska náboženského, tak historického). Vydařená výstava tak důstojně a neméně úspěšně navázala na předchozí velké projekty, pořádané Západočeskou galerií ve stejném prostoru Masných krámů: na výstavu *Gotika v západních Čechách* (1995) a *Obrazy krásy a spásy. Gotika v jihozápadních Čechách* (2014).

Jan Kumpéra

Výstava Comenius 1592–1670. Doba mezi rozumem a šílenstvím. Jan Amos Komenský a jeho svět, Praha, Jízdárna Pražského hradu 20. 12. 2020 – 28. 3. 2021 (vzhledem k dlouhodobému uzavření v době protiepidemických vládních opatření prodlouženo do 31. 5. 2021).

V končící výstavní sezóně postihla velké pražské projekty koronavirová pohroma opravdu citelně. Kromě mezinárodních výstav pořádaných Národních galerií o Rembrandtovi a Toyen a jedinečné expozice v Národním muzeu

„Sluneční králové“ s neopakovatelnými výpůjčkami z Egypta to byla i jubilejní výstava o Komenském v Knihovně Akademie věd ČR na Národní třídě. Nejen v české kotlině je obvyklé, že se významná výročí historických událostí, ale nanejvýš kulatá jubilea spojená s narozením či úmrtím osobností národního i evropského věhlasu připomínají výstavami. Zpravidla se také při takových prestižních prezentacích otevírají štědré finanční zdroje ze státních prostředků. Ostatně, nebylo tomu jinak ani u jubilejních výstav spojených s Komenským. Jako pamětník a spoluautor si dovoluji připomenout namátkou stěžejní výstavu v Uherském Brodě 1992 či expozici v Naardenu 2007 (obě slouží dobře dodnes jako trvalé expozice). Totéž platí o moderních stálých výstavách v Přerově, Fulneku, a hlavně v Národním pedagogickém muzeu J. A. Komenského v Praze. Pochopitelně, takovou ambici „Komenský na Hradě“ mít ani nemůže. Netroufnu si odhadnout náklady na posuzovanou výstavu v hradní jízdárně, ale jistě to byla multimilionová částka, která tak bohužel vyšumí bez trvalejšího efektu. Bylo proto asi důležité včas přesvědčit „státní pokladníky“ o významu akce a získat co nejvyšší grant.

Výstava je to skutku mimořádná, ohromující nejnovějším využitím počítačové grafiky, aplikací nejnovějších IT technologií (rozpočítané obrazy a mapy na velkých obrazovkách, na naskenovaných knihách se samy obracejí listy apod.). Někdy však převáží dojem, že tato exhibice „aktuální výstavnické modernosti“ se dere do popředí návštěvníkovy pozornosti na úkor obsahu, tj. Komenského odkazu samotného. Všude se to hemží vybranými (vesměs známými) citáty Jana Amose, vše v dokonalé dvojjazyčné podobě. Tyto výroky samozřejmě odkazují na citovaný zdroj, ale jejich srozumitelná interpretace v kontextu Komenského života a díla chybí. A tak se např. dovídáme o „vypálení Lešna polskými sedláky“, ale o Komenského problematickém spisu *Chvalořeč na Karla Gustava, švédského krále*, se tu již nedovíme. Totéž platí o Komenského vztahu k anglické revoluci a Cromwellovi či o jistém rozporu mezi Komenského úsilím o mír (v jeho pojetí ovšem „mír ve svobodě“) a podporou švédských válečných plánů (včetně subvencí od zbrojařské rodiny de Geerů). Patrně s ohledem na zahraniční hosty Prahy český text doprovázejí i zbytečně doslovné, dlouhé mutace, byť jazykově dokonalé. To vše se jistě promítlo do nákladů. Za mou téměř dvouhodinovou prohlídku jsem ovšem cizinec nezaregistroval (při vši úctě Komenský není Rembrandt), převažovaly důchodkyně s obtížemi čtoucí v brýlích texty s málo zřetelnými písmenky na tmavém pozadí a školní skupinky – ty zase naopak od starších občanů spěchající a netrpělivé. Více se mohl a měl návštěvník (hlavně ten zahraniční) dovědět o Komenského aktuálním odkazu pro současný svět. Především o jeho pansofickém projektu, s akcentem na skutečnost, že tento neoriginálnější český myslitel, vycházející přitom z odkazu české reformace a Jednoty bratrské, je vlastně ideovým původcem světového a evropského sjednocování na základě respektování svobody náboženské a národní. Mezi stovkami artefaktů je sic

věnována celá sekce „Komenský jako ikona a pomník“ ztvárnění Jana Amose v českém výtvarném umění 19. až 20. století. Ale opět – v kontrastu s menší výstavou v Akademii věd – postrádáme větší zdůraznění a vysvětlení osobnosti Jana Amose coby klíčové postavy národního pantheonu v době českého obrození a emancipačního úsilí o svébytnost. Na druhé straně tu kurátoři shromáždili i mnoho originálů, jinak stěží dostupných. Z malířů jsou zastoupeni Brožík či Sýkora, sochaře reprezentují četné modely: Bílek, Horejc, Makovský, Schnirch, Štursa.

Výstava je tedy spíše velkolepým umělecko-historickým projektem s dech beroucím využitím elektronických vizuálních efektů, navíc umocněná nápadným architektonickým řešením a působivým designem. Luxusně vypravený výstavní katalog s kvalitními barevnými reprodukcemi a rozsáhlými texty, ovšem za 1500 Kč (a to bude zřejmě ještě dotovaná cena), asi moc prodejný nebude. Silně tu chybí nějaká levnější a přehledná publikace! Pod koncepcí a realizací výstavy jsou podepsáni kunsthistorikové Vít Vlnas a Lenka Stolárová, v informačním panelu stejně jako v katalogu je zdůrazněn i heuristický podíl Oddělení pro komeniologii a intelektuální dějiny raného novověku Filozofického ústavu AV ČR. V katalogu je obsažen i seznam literatury, který je z hlediska výsledků odborné komeniologické literatury dost selektivní. Není tu příliš reflektováno starší komeniologické bádání (Polišenský, Válka, Čapková), ani produkce z okruhu uherskobrodského muzea (Studia Comeniana et historica), jehož symposia jsou tradiční platformou vědeckého bádání. Celkově na výstavě umělecko-historický akcent tak trochu upozadil i poznatky historiografie (kupodivu v seznamu spolupracovníků či poradců nenajdeme ani nejvýznamnější soudobé historiky raného novověku, specialisty na 16. a 17. století včetně třicetileté války).

Ale dost bylo kritiky, a proto obraťme pozornost k nepopíratelným kladům a přínosům. Především si cením úsilí autorského týmu získat pro dočasnou výstavu obrovské množství artefaktů, ať už obrazů nebo soch, vzácných tisků a map (nechybí mezi nimi i mimořádně cenný kolorovaný originál Komenského Moravy z roku 1627). Protože jsou všude v popiscích uváděny zdroje, lze si udělat představu o šíři záběru. Kromě domácích galerií, knihoven, muzeí, zámeckých expozic i církevních institucí sáhli kurátoři i po zahraničních zápůjčkách (mj. Německo, Polsko, Nizozemsko). Kromě vybraných unikátních Komenského tisků (rané spisy *Listové do nebe* nebo *Přemýšlování o křesťanské dokonalosti*, z dalších věhlasná *Brána jazyků*, *Svět v obrazech*, *Labyrint světa*, *Pronásledování církve české*, *Jedno potřebné* či polemické traktáty) a archiválií včetně Komenského autografu tu pozornější návštěvník objeví další dobová díla autorů, z nichž mnozí Komenského ovlivnili (Thomas More, Francis Bacon, Robert Fludd, Pierre Ramus nebo Tomasso Campanella, ale i lékařská pojednání Andrea Vesalia a Jana Jessenia s autorovým portrétem). Je tu k vidění i dílo, které tolik Komenskému nadlouho ublížilo: Baylův

Dictionnaire historique et critique z roku 1697. Další knižní raritu představuje anglická kniha s titulem *John Amos Comenius: The Pattern of Universall Knowledge* se vzácným autorovým portrétem dle Hollarovy předlohy. Tvůrcům výstavy se také podařilo dát dohromady kolekci dobových portrétů, většinou malofórmátových grafických tisků s portréty lidí z Komenského okruhu. Osobně jsem ocenil některá portrétní plátna – kromě originálu stojícího Karla staršího ze Žerotína či českého exkrále Fridricha Falckého v exilovém období jsem se tu poprvé mohl podívat do očí Ladislavu Velenovi ze Žerotína, předákovi českého pobělohorského exilu, jehož originální barevný portrét jsem dosud neviděl. Triumf vítězné habsburské moci tu dokumentuje rozsáhlý obraz se Staroměstskou exekucí ze sbírek zámku v Rychnově nad Kněžnou. Samozřejmě je tu galerie dalších postav, Habsburků, dobových evropských panovníků a politiků i učenců a intelektuálů Komenského doby. Zaujal mne pěkný obraz Bohuslava Balbína, který, byť jezuita, si Komenského velmi cenil. Zde prezentované vydání Komenského *Januy* pražskými jezuiti (1661) je sice kuriózní, ovšem bez bližších údajů o autorovi. V popiscích se bohužel nedozvíme nic o nemožnosti vydávat Komenského díla v Čechách až do konce 18. století (takže ta jezuitská „tolerance“ měla přísné meze, vždyť i Balbínova chvála Jana Amose spatřila světlo světa tiskem až sto let po svém napsání).

Při prohlídce výstavy jsem nabyt dojmu, že se toho na návštěvníka valí až příliš. Dobře nechápu, proč bylo nutné vystavovat množství kalichů a podobných uměleckořemeslných exponátů. Součástí výstavy jsou vlastně i další paralelní expozice, včetně výběru holandských válečných scénérií a krajinek (vesměs se jedná o domácí výpůjčky). Mezi nimi zaujme domácího návštěvníka slavné Snayersovo plátno s bitvou na Bílé hoře, a dále pěkná kolekce zbroje a zbraní z období třicetileté války. To vše by vyžadovalo ještě další návštěvu. Je to ovšem o tom, čemu dá návštěvník přednost – Komenskému nebo umění, obojí se nedá plnohodnotně vnímat a zvládnout. Tím nechci nesporný „umělecký dojem“ výstavy snižovat. Jedná se nepochybně o jedinečný výstavnický počín (další Komenského výročí není na obzoru). Zkušený autorský tým, jehož mnozí členové z okruhu Národní galerie se podíleli již v minulých dekádách na podobných výstavách o době a umění raného novověku (Valdštejn, Rudolf II., baroko), nabídl veřejnosti úspěšnou výstavu, v níž – dle mého soudu – je ale Komenský zastíněn nákladnou uměleckohistorickou prezentací, až exhibicí. Co se týče odborného komeniologického přínosu k 350. výročí Komenského úmrtí (15. listopadu 1670), hodnotím výše skvělou výstavu, která proběhla na podzim loňského roku pod patronací AV ČR na Národní třídě pod názvem „J. A. K. Komenský v kulturách vzpomínání“ (viz recenze v BOH 2/2020, s. 129–131), připravenou týmem kolem Vladimíra Urbánka, patrně našeho nejlepšího komeniologa střední generace.

Jan Kumpera